

---

*Іван
Лисий*

СМІЛИВИЙ ЗАДУМ, УСПІШНЕ ВИКОНАННЯ

Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: Взаємодія літератури і мистецтва

Київ: Наукова думка, 2008. — 544 с.

У монографії Лесі Генералюк на засадах міждисциплінарності досліджено єдність літературної та образотворчої спадщини Тараса Шевченка. Авторка вважає аномалією диспропорцію між шевченкознавством літературознавчим і мистецтвознавчим (с. 6) та береться прислужитися своєю працею до усунення цієї диспропорції.

Універсальність генія означає для авторки не просто рівновеликість поетично-літературного та художницького його обдарування (хоча й ця теза, на обґрунтуванні якої зосереджене дослідження, зовсім не тривіальна), а ренесансний масштаб його культурного маєстату. Йдеться не тільки про різнобічну мистецьку і могутню інтелектуальну обдарованість, а й про ренесансну життєву силу, особисту незалежність, невпинну ініціативу, різнобічність зацікавлень, величезну працездатність, творче дерзання, потужне прагнення до трансцендування, вірність засадам гуманізму та антропоцентризму (с. 124—125). Леся Генералюк пам'ятає, що Шевченко — не лише автор поетичних шедеврів, своєрідної прози, талановитих живописних і графічних робіт, а й чільний творець концепції українства, видатний громадський і культурно-освітній діяч. Осягнути справжній масштаб Шевченкової постаті, збагнути таїну її внутрішньої цілісності — таке сміливе надзавдання поставила собі дослідниця. В обговорюваній монографії вона почала його реалізацію з дослідження мистецького універсалізму українського генія, здійсненого ним творчого синтезу, єдності (надто скромно чи просто неточно означеної у підзаголов-

ку книжки як „взаємодія літератури і мистецтва”) його таланту поета-художника.

Дослідження здійснено у річищі між-дисциплінарної парадигми, що дає Лесі Генералюк змогу отримати принципово нові наукові результати, поповнивши українську шевченкіану ефективним методологічним інструментарієм. На окрему розмову заслуговує опрацювання та впровадження дослідницею категорійно-поняттєвого апарату, продуктивного у з'ясуванні порушених у дослідженні питань, зокрема у моделюванні взаємозв'язку літератури та інших різновидів мистецтва (екфразис, гіпотипозис тощо).

У першому розділі монографії здійснено аналіз різнобічності Шевченкового обдарування, всеохопність його зацікавленень — від науково-прикладних до властиво мистецьких. Останній підрозділ змістово й методологічно дещо відходить від цих сюжетів; у ньому обґрунтовано у психофізіологічній площині концептуально важливу для авторки гіпотезу щодо рівносильності діяльності лівої та правої півкуль головного мозку Шевченка як тонко диференційованої особистості акцентуїованого типу. При цьому авторка покликається на теорію функціональної асиметрії мозку й висновує, що йдеться про суттєвий чинник здійснюваного Шевченком мистецького синтезу. З тією ж обставиною схильна пов'язувати дослідниця й Шевченкову спроможність творити інтегрований образ-концепт українства.

До речі, Леся Генералюк органічно формує та реалізує природну для себе україноцентричну позицію. Таке позиціонування не звужує горизонти розглядуваної теми, а окреслює чітку перспективу дослідження, сприяючи його продуктивності.

Такі самі смислові наголоси на інтегративності та синтезі (авторка нерідко означає їх як «синкретизм», забуваючи додати рятівне у цьому випадку «нео-») подибуємо й у міркуваннях, розгорнутих у другому розділі. Виокремивши у світогляді Т. Шевченка такий вагомий його складник, як картина світу, Л. Генералюк з'ясовує її своєрідність і заглиблюється в аналіз різнорідних чинників її формування. Головний висновок цієї частини дослідження: Шевченко у процесі духовної саморозбудови зумів злітувати зміст гетерогенних чинників у цілісну й послідовну світоглядну позицію митця-пророка.

Складний композиційно й дуже насичений змістово третій розділ книжки. У вступі авторка була змушена констатувати риторичність тверджень щодо вписаності творчості Шевченка у тогочасний європейський культурний контекст, щодо впливів Біблії, античності, Ренесансу тощо на творчу позицію митця (с. 7). Тому дослідниця береться за вдумливе й дуже деталізоване з'ясування того, як саме Шевченко опановував набуток світової та української культури, яким є його внесок до акультурації цих здобутків, їх інкорпорації до парадигми національного буття. Величезний обсяг опрацьованої зарубіжної та національної літератури, нерідко вперше залученої до наукового обігу в царині української гуманітаристики, глибина її осмислення дали Лесі Генералюк змогу реконструювати у всьому багатстві значущих деталей той мистецький і — ширше — культурний контекст, в якому народжувався й реалізував себе універсалізм Шевченка. На широко й щедро змальованому тлі мистецько-культурних процесів Європи та Росії XIX сторіччя авторка намагається обґрунтувати поєднання у твор-

чий позиції митця споріднених, та все ж особливих ренесансної та романтичної традицій. Сприяє такому поєднанню, на її думку, афективно-синестезійний тип особистості Шевченка.

І ще одна думка важлива у цьому розділі для дослідниці — думка про універсализм митця як прикмету художньої культури XIX сторіччя. Цим наголосом не знято питання про унікальність Шевченкового мистецького універсализму, а радше продемонстровано його закоріненість у культурі доби.

Внутрішньо єдиними є два наступні розділи книжки. У четвертому розглянуто взаємодію мистецтв як проблему теоретичного мистецтвознавства. І зроблено це не у спекулятивній манері, а з постійним звертанням до аналізу творчої практики Шевченка. Тут оприямино послідовно реалізовувану авторкою настанову на пріоритет конкретно-загального щодо абстрактно-всезагального. У п'ятому розділі знаходять своє застосування теоретичні напрацювання попереднього розділу: проаналізовано художницьке в літературній творчості Шевченка й літературне в його образотворчій спадщині. Дослідниця демонструє внутрішню пов'язаність першого й другого через аналіз таких феноменів, як екфразис, гіпотипозис, автоілюстрація, літературні ремінісценції в образотворчому мистецтві тощо. Щодо ремінісценцій, то на особливу увагу заслуговують оригінальні вдумливі й вигадливі інтерпретації Шевченкових серій «Телемах — Діоген» і «Блудний син». Щоправда, захоплюючись цим віртуозним мистецтвознавчим аналізом, авторка іноді надає йому певної самодостатності, автономізує його щодо головних сюжетних ліній книжки.

В останньому розділі праці Лесі Генералюк літературна та образотворча спад-

щина Шевченка постає як єдине ціле, своєрідно структуроване наскрізними універсальними образами-концептами, визначеними як іконічними, так і виражальними прикметами. Значну частину шостого розділу становить детальний глибокий аналіз образу-концепту дерева у творчості Тараса Шевченка.

Шкода, що у стислих висновках не знайшла бажаного підсумування винесена у заголовок книжки тема універсализму Шевченка. У них наголос зроблено на взаємодії мистецтв у творчості Шевченка й необхідності її міждисциплінарного розгляду. Своє бачення Шевченкового універсализму авторка резюмує у «Вступному слові». І завершує це резюме дуже промовисто: «Дослідження постаті Шевченка... дає змогу побачити, що природа його універсализму полягає не лише у багатогранності таланту чи комплексі набутих ним навичок і знань, а першочергово у його здатності інтегрувати в собі різні культурні й ціннісні системи, відшукувати глибинну логіку й взаємопов'язаність всього сущого, використовуючи цей процес становлення себе як особистості задля цілей становлення української нації як суб'єкта історії» (с. 12).

Рецензована книжка має вади — наявні прорахунки у структуруванні тексту, подеколи має місце домінування суто мистецтвознавчих наголосів у міждисциплінарному синтезі; загалом текст перенасичено запозиченою лексикою, й не лише термінологічною; подибуємо не помічені ні авторкою, ні редакторами некоректні поняттєві конструкції тощо. Проте я дозволю собі детальніше повернутися до цих та інших авторських і видавничих огріхів за іншої, відповіднішої нагоди.

Тут обмежуся тільки ось яким міркуванням. Мені здається, що у міждисци-

плінарному дослідженні, здійсненому Лесею Генералюк, надто скромно подано філософську складову. Зазвичай у міждисциплінарному синтезі філософії належить роль не тільки інтегратора (через контекстуалізацію проблеми, окреслення її культурної значущості, творення концептів), а й критичної рефлексії щодо проблематизації певної теми, щодо засад її дослідження та перспектив розгортання проблеми, а відтак і забезпечення методологічної єдності дослідження (до речі, через виконання філософією цих функцій відбувається сьогодні, серед іншого, рефілософізація наукового пізнання загалом і гуманітарних його галузей особливо). У контексті обговорюваного дослідження філософська складова могла бути репрезентована, з одного боку, загальнофілософською критичною рефлексією, а з іншого — естетикою. Адже ті координати, в яких реалізується єдність творчих звершень Шевченка-поета і Шевченка-живописця, є виключно координатами естетичними.

У тексті Лесі Генералюк кілька разів наголошено фаховість Шевченка-художника. В естетичній же перспективі

Шевченко б окреслювався як митець (це поняття виражає не фах, а покликання — особливий антрополого-естетичний статус людини), а не як «поет-художник». Такий словесний «кентавр» не здатен виразити долання фахової дуальності Шевченка, натомість поняття «митець (мистець)» сприяє переведенню дискурсу в естетичний реєстр і розгляду літературної та образотворчої його діяльності як різних мистецьки, але гомогенних естетично царин самоздійснення художнього генія.

Я схильний бачити при розгляді творчості Шевченка (як наполягав Дмитро Чижевський) в єдиних естетичних координатах, у посиленні естетико-філософської складової міждисциплінарного синтезу одну із заповуток успішного продовження вдало розпочатого Лесею Генералюк дослідження.

Воно сміливе за масштабом обраної авторкою проблеми і реалізованої нею мети, за грандіозним обсягом аналізованого емпіричного матеріалу, за нетрадиційними у шевченкознавстві смисловими наголосами в отриманих дослідницею наукових результатах.